

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

XXII folkloro konferencija

ŠEIMA LIETUVIŲ KULTŪROJE,
skirta Lietuvių tautosakos archyvo,
1935 m. įkurto Kaune ir šiuo metu saugomo LLTI,
80-mečiui

Pranešimų tezės

2015 m. spalio 22–23 d.

FOLKLORISTIKA NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE: IŠ LIETUVIŲ TAUTOSAKOS ARCHYVO ISTORIJS

Vilma Daugirdaitė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Folkloristika priklauso toms humanitarinėms disciplinoms, kurios, ieškodamos tiesioginių ir netiesioginių savo ištakų, apžvelgdamos tautinės mokslinės minties raidą ar suaktualindamos atskirų faktografinių duomenų svarbą dabarties tyrimams, vis gręžiasi į savą istoriją. Šiuokart grįžtelėti atgal paskatino prieš 80 metų prasidėjusi Lietuvių tautosakos archyvo istorija, kuri neatsiejama nuo folkloristikos kaip autonominės disciplinos Lietuvoje formavimo(si).

Lietuvos istorija klostėsi taip, kad galimybės ir terpė formuotis ir plėtotis tautosakos mokslui, netgi centralizuoti duomenų kaupimą Lietuvoje iš esmės atsirado tik XX a. Susikūrus nepriklausomai Lietuvos Respublikai pradėtos steigti mokslo ir specializuotos tautosakos įstaigos, tarp kurių ir – kultūros paveldo, paminkloaugos institucijos, turėjusios rūpintis kultūros paveldo išsaugojimu, tyrimų planavimu bei organizavimu. Tačiau į tautosaką iš pradžių nebuvo atkreipta ypatingo dėmesio. Tik 1935 m., priėmus tautosakai tvarkyti įstatymą, buvo įsteigtas Švietimo ministerijai pavaldus Lietuvių tautosakos archyvas, kuriam pavesta *rinkti, sistemuoti, leisti ir saugoti tautosaką ir tautos melodijas* (Vyriausybės žinios, 1935, liepos 6 d., Nr. 488). Pranešime, žinomus faktografinius duomenis papildant įvairiuose archyvuose ir rankraštynuose išsibarsčiusiuose dokumentuose surasta medžiaga, numatoma aptarti, kokia buvo kultūrinė, akademinė, politinė terpė atsirasti centralizuotai tautosakos institucijai, taip pat – kokie uždaviniai jai kelti ir kaip pavyko juos įgyvendinti.

LATVIAN FOLKLORE HERITAGE: COLLECTED AND USED

Aldis Pūtelis

INSTITUTE OF LITERATURE, FOLKLORE AND ART OF THE UNIVERSITY OF LATVIA (ILFA)

The interest in the peculiarities of the common people is rather recent compared to the phenomenon itself. What was first called popular antiquities received the term folklore as late as mid-nineteenth century. The term “folksong” was created earlier along with quite wide interest in collection of song texts.

The first collections of Latvian folksong texts were prepared by the Germans, interested in the peculiarities of their subjects. But around the middle of the XIX century Latvian folklore - the only true heritage of the Latvians, aspiring to claim the rights of a nation - was turned into an argument in a heated and political dispute. So also the collection of folklore texts achieved a different status creating the first vast collections, including the campaign around “Latvju Dainas”.

Folklore was widely used as a source material in studies of the Latvian history after the Republic of Latvia gained its independence. It was also the time when the first audio

recordings were made, documenting the tradition as it was still known, and the first photographic images showing both the tradition-bearers and their environment preserved them all for the posterity.

Though subject of ideological supervision, folkloristics was a comparatively active discipline during the after-war period, with regular “expeditions” organised year after year. This process has created a vast collection of material that still has to be used for scholarly purposes and be processed into some “products” that can be used by the members of the general public interested in folklore matters. The digital age of the 21st century is both an opportunity and a challenge in this respect.

TAUTOSAKOS ŠALTINIAI IR SKAITMENINĖ „TIKROVĖ“: ŠIANDIENOS IŠŠŪKIAI

Rūta Žarskienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas – didžiausia ir seniausia Lietuvoje ir pasaulyje lietuvių folkloro duomenų saugykla. Čia jau daugiau nei šimtmetį yra kaupiama, tvarkoma ir saugoma lietuvių tautosaka. Jo istorija susideda iš keletos etapų. Vienas iš jų – 1935 m. Kaune įkurtas Lietuvių tautosakos archyvas, kurio 80-metį minime šiais metais.

Pranešime bus susitelkta ne ties fondų kaupimo istorija, o ties šiandieną vykdomais darbais. Bus pristatyti 2010–2014 m. vykdyti skaitmeninimo projektai ir atsivėrusios naujos galimybės tautosakos šaltinių sklaidai. Anksčiau skaitmeninimą įsivaizdavome tik kaip galimybę prailginti archyvuose sukaupto kultūros paveldo gyvavimą. Šiandieną šis terminas įgavo kur kas platesnę reikšmę. Modernios duomenų bazės leidžia ne tik išsamiai aprašyti dokumentą, bet ir pateikti jo skaitmeninį vaizdą ir garsą. Neišėję iš savo namų galime apkeliauti visą pasaulį, apsilankyti daugelyje virtualių pasaulio archyvų, muziejų, bibliotekų. Tačiau sparčiai besikeičiančios technologijos kelia vis naujus iššūkius nematerialiųjų paveldą saugančioms institucijoms, verčia vis iš naujo permąstyti skaitmeninimo tikslus ir perspektyvas.

ŠIAURĖS IR BALTIJOS ŠALIŲ TRADICIJŲ ARCHYVŲ TINKLAS

Austė Nakienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Šiaurės ir Baltijos šalių tradicijų archyvų tinklas – tai virtuali bendruomenė, kuri dalinasi patirtimi internete, o taip pat aptaria nedidelių archyvų, kaupiančių folkloro, etnografijos bei kultūros istorijos medžiagą, problemas susitikimuose. Beveik visi Šiaurės ir Baltijos šalių tradicijų archyvų atstovai yra tarptautinės etnologų organizacijos

SIEF nariai ir priklauso vienai iš organizacijos darbo grupių – Archyvų darbo grupei. (žr.: www.siefhome.org). Entuziastingiausias šio tinklo kūrėjas – norvegų etnologas Audun Kjus iš Norvegijos liaudies buities muziejaus (www.norskfolkemuseum.no).

Šiaurės šalių etnologai entuziastingai renka medžiagą apie kasdienybės kultūrą ir senąsias šventes Kalėdas, Velykas, Jonines, o taip pat ir naująsias šventes: Eurovizijos konkurso, Nobelio premijos teikimo žiūrėjimą per TV ir vaišinimąsi namuose. Archyvai platina apklausas, kurios pildomos internetu, taip pat dalina skrajutes, prašydami perduoti medžiagos apie Helovino ar Paskutinio skambučio šventimą. Audun Kjus klausia: „Ar kasdienio gyvenimo nepaprastumas ir vertė savaime suprantami?“ Ne visai. Tautotyra nebėra vertinama kaip ypatingos svarbos visuomeninis uždavinys, tą reikia įrodinėti. Tačiau tradicijų archyvai gali siekti, kad kasdienybės fiksavimas būtų laikomas kilniu tikslu. Kaupdami medžiagą, jie gali parodyti šiuolaikinio tautos gyvenimo bendrumą, o kartu ir jo variantiškumą, individualią atskirų asmenų, šeimų, bendruomenių kultūrinę, raišką.

Norvegų mokslininkas į tautosakininkų atotrūkį nuo šiuolaikinės visuomenės gyvenimo žiūri kritiškai. „Žinoma, daugelis mokslininkų nori nebeužsiimti tautotyra, bet atsідėti grynai akademiniais tyrimams, užsiimti kultūros istorija, dialektologija ar fenomenologija – mes neprivalome nuolat rodyti tautai, kokia ji yra, tegu ji pati tuo užsiima, mes tik stebėsime ją iš saugaus atstumo“. Šiuolaikinės technologijos yra visiems prieinamos, žmonės tikrai gali patys fiksuoti, kaip jie atrodo, kaip jaučiasi ir ką išgyvena. Gal ir gali pasirodyti, kad archyvai bei tautosakininkai nebūtini. Tačiau, mokslininko nuomone, kaip tik šiuo metu reikia, kad archyvai imtųsi iniciatyvos ir kokybiškais paslaugomis prisidėtų prie vertingos šiuolaikinės medžiagos rinkimo.

MEILĖ IR DRAUGYSTĖ XVII A. ŠEIMOJE

Jolita Sarcevičienė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Pranešimo centre – meilės ir draugystės šeimoje samprata XVII a. Tyrinėtojai neretai susiduria su nuomone, jog laikotarpiu, kai visuomenės elito santuokos buvo sudaromos atsižvelgiant į šeimos ar giminės interesus ir būsimųjų sutuoktinių jausmai nevaidino lemiamo vaidmens parenkant gyvenimo partnerį, šeimos emocinis klimatas buvo skurdus, o neretai ir priešiškas.

Vis dėlto aptariamojo laikotarpio proginuose kūriniuose, publicistikoje, pamoksluose nemažai dėmesio skiriama vyrą ir žmoną jungiantiems saitams – tarp jų ir emociniams – aptarti. Todėl pranešime ketinama išanalizuoti minėtuose šaltiniuose aptinkamą informaciją ir pamėginti atsakyti į klausimus: ar amžininkai suvokė sutuoktinių meilės svarbą; ar žmona galėjo būti savo vyro drauge. Pasirinktų kūrinių autoriai ne tik pateikia idealizuotos santuokos vaizdinį, bet ir iliustruoja savo mintis pavyzdžiais iš konkrečių asmenų gyvenimo.

SANTUOKINĖ SANTARVĖ – LYG ŽEMĖJE ATSIVERIĄS DANGUS: SANTUOKA XVIII A. VIEŠAJAME DISKURSE

Gintarė Džiaugytė
VILNIAUS UNIVERSITETAS

Pranešimo šaltinis – išskirtinis XVIII a. raštijos kūrinys: Juozapo Legavičiaus „Stan małżeński czyli prawidła szczęśliwego pożycia y porządnego a chrześciańskiego wychowania dziątek“, skirtas šeimos gyvenimui, kuriame autorius nurodo darnios santuokos pamatus ir išryškina didžiausius pavojus, laukiančius būsimų sutuoktinių bei vedančius juos į santuokos nesėkmę. J. Legavičiaus (mirė 1812m.) nuo 1770 m. klebonavo Karkažiškių (Vilniaus vaivadija) parapijoje. Įkvėptas Apšvietos idėjų ir remdamasis savo pastebėjimais, įgytais kasdienėje praktikoje, 1787 m. išleido santuokinio gyvenimo ir vaikų ugdymo vadovą, vienintelį tokio pobūdžio tuometėje Lietuvoje tekstą. Pranešime ketinama pristatyti Legavičiaus darbe atspindintį sutuoktinių santykius ir atsakyti į klausimą, kaip lietuvių dvasininko darbe persipina Apšvietos idėjos, jo luomo įtaka bei XVIII a. viešajame diskurse išsakomos mintys apie šeimą ir jos narių santykius. Kunigo pateikiamas sutuoktinių santykių modelis neatsiejamas nuo religijos: jis nurodo būsimas šeimas ardančius veiksnius (santuoką ne iš Dievo valios, idealizuoja tradicinį biblinį vyro – žmonos santykių modelį, akcentuoja didžiausią nuodėmę santuokoje – svetimoteriavimą), tačiau visiškai apeina sutuoktinių lytiškumą. Apšvietos idėjų atspindžiai matomi iš formuojamo idealaus sutuoktinių santykių pavyzdžio – santuoka kaip atvira bičiulystė su tam tikros lygybės elementais, diegiamas santuokinio gyvenimo privatumo bei santuokos kaip žmogaus laimės suvokimas. Parapijiečių gyvenimo pažinimas atspindi užuominose apie konkrečias problemas. Vadove gilinamasi į santuokinio gyvenimo krizes bei jų sprendimus, o pamokymuose galima atsekti „užmaskuotą“ įvairaus smurto formų vyro ir žmonos santykiuose.

DISHARMONIJS ŠEIMOJE ASPEKTAI POPULIARIAUSIOSE LIETUVIŲ STEBUKLINĖSE PASAKOSE

Gražina Kazlauskienė
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Pranešimo objektas – lietuvių stebuklinės pasakos, kurių konfliktas daugiau mažiau susijęs su šeima. Remiantis Bronislavos Kerbelytės katalogais, analizei tikslingai pasirinkti pačių populiariausių stebuklinių pasakų tipai (turintys 100 ir daugiau lietuviškų variantų). Šeima pranešime laikomi asmenys, susiję krauju ar vedybiniais ryšiais ir gyvenantys / siekiantys gyventi drauge. Laikantis nuostatos, kad šeima tradicinėje kultūroje yra viena svarbiausių vertybių, gilinamasi į darnos šeimoje sugriovimo priežastis ir jos atstatymo galimybes. Pasakos analizuojamos, išskiriant vyraujančius šeiminių santykių modelius (vyro – žmonos, tėvų / įtėvių – vaikų, vaikų tarpusavio ir kt.) Pastebima,

kad populiariausiose lietuvių stebuklinėse pasakose pagrindinė disharmonijos šeimoje apraiška yra išsiskyrimas. Bandoma išsiaiškinti, su kokiais šeimos nariais dažniausiai išsiskiriama, kas dėl to kaltas. Į analizuojamas pasakas žvelgiama iš lyčių studijų perspektyvos ir sprendžiama problema, kas – asmens lytis ar šeimos nario vaidmuo – yra lemiantis veiksnys, nuo kurio priklauso personažo elgsenos šeimoje traktuotė.

TAUTOSAKOS IR PAPROTŲNO PAVELDAS XXI A. LIETUVOS ŠEIMOSE: IŠLIKIMAS, ATRANKA, POREIKIS

Gražina Kadžytė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Pranešimas parengtas 2005-2012 m. VPU Socialinės komunikacijos instituto studentų auditorinės anketinės apklausos ir namų užduočių tekstų pagrindu. Apie 2,5 tūkst. įvairios apimties ir vertės aprašų sudaro studentų atsakymai į anketų klausimus, rašiniai apie tradicinių kalendorinių švenčių patirtį, jų pačių atliktos apklausos šeimose, tarp giminių, bendruomenėse. Parengtos kelios anketų versijos – mokiniams ir studentams, vidutinio darbingo amžiaus (30-60 m.) bei vyriausiems respondentams – suteikia galimybių pasirinktąją temą nagrinėti per kartų santykį. Šioje sankaupoje galima išžvelgti jaunimo požiūrį į šeimos etnokultūrinį paveldą, vyresnių giminaičių autoriteto poveikį, tradicijų perimamumo apraiškas.

Tokiu būdu sukaupta medžiaga iš visų Lietuvos etninių regionų. Be to, tam tikrą dalį sudaro Lietuvoje gyvenančių tautybių atstovų pateiktys. Tad sutvarkyti ir susisteminti rinkiniai būtų pravartūs lyginamiesiems etninės integracijos tyrimams, parengus tam atitinkamas metodikas.

VAIKAS IR ŠEIMOS PATARLĖS TRADICINĖJE BENDRUOMENĖJE (XX A. PIRMOJI PUSĖ)

Giedrė Buftenė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Apie tai, kaip vaikai suvokia patarles, daugiausia darbų yra parašę psicholingvistai ir sociolingvistai. Pranešime į šią temą pažvelgsime kitu kampu – iš antropologo, tautosakininko pozicijų. Aptarsime vaikystėje girdėtas patarles ir kuo platesnį jas lydintį kontekstą, bet remsimės ne vaikų įspūdžiais, o garbaus amžiaus sulaukusių informantų pasakojimais ir prisiminimais. Pabrėšime tokius momentus: pirmas vaiko susidūrimas su patarlėmis šeimoje ir jį lydintys išgyvenimai, emocinis vaiko ryšys su patarles vartojančiais šeimos nariais, tėvo ir motinos/močiutės skirtinga auklėjimo pozicija bei ją reprezentuojantys posakiai, išgirstų patarlių poveikis vaiko elgesiui (kartais labai netikėtas ar net priešingas tėvų numatytam). Tokią tyrimų problematiką pasiūlė suomių pa-

remiologė Liisa Granbom-Herranen, sukūrusi ir originalų metodą. Jo esmė: iš informantų prisiminimų, gyvenimo aprašymų interviu, išskiriami *pedagoginio diskurso* epizodai, t. y. situacijos, kai suaugusieji pasitelkdami patarlę bando paveikti vaiko elgesį; po to iš minėtų epizodų išrenkamos patarlės (suprantamos pačia plačiausia prasme), galiausiai jos grupuojamos ir komentuojamos. L. Granbom-Herranen analizavo daugiau kaip 1000 informantų istorijas, išskyrė per 300 *pedagoginio diskurso* epizodų, kuriuose rado apie 500 patarlių. Savo tyrimą apie patarlių vaidmenį auklėjant vaikus tradicinėje bendruomenėje iki rašto kultūros įsigalėjimo (Suomijoje – iki 1921 m. švietimo reformos) ji apibendrino disertacijoje (suomių kalba), paskelbė straipsnių anglų kalba, kurie bus trumpai pristatyti pranešime.

MELUOJI – AUSYS KRUTA: LIAUDIES PEDAGOGIKOS ATSPINDŽIAI LIETUVIŲ PATARLĖSE IR PRIEŽODŽIUOSE BEI SITUACINIUOSE POSAKIUOSE

Rasa Kašėtienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Pirmoji vaiko pažintis su pasauliu, jį supančia aplinka vyksta šeimoje, kurioje jis gimė, čia jam perduodama gyvenimo patirtis. Pirmiausia šeimoje vaikas sužino, kas gera, dora, gražu, o kas ne, kaip elgtis mandagu, o kaip ne.

Visais laikais svarbiausias tėvų rūpestis buvo užauginti gerus, dorus vaikus. Anksčiau Lietuvoje vaikų auklėjimas šeimoje rėmėsi Dekalogo principais. Vaikai nuo mažens buvo mokomi elgtis pagal krikščioniškas dorovės normas. Itin svarbiu buvo laikytas ketvirtasis Dievo įsakymas „Gerbk savo tėvą ir motiną“. Tą liudija ir lietuvių patarlės bei priežodžiai: *Gerbk tėvą, mylėk Dievą; Prys tėvą nekelk žodžio nė rankos; Užpykdei tėvą – užsitraukei prakeiksmą*. Pagarbą tėvams sustiprindavo ir liaudies tradicijos bei papročiai, tikėjimai. Yra sakoma: *Nemušk motiną – ranka nudžius*.

Vaikams nuo mažens buvo skiepijama ir pagarba svetimam turtui, akcentuojamas septintasis Dievo įsakymas „Nevok“. Nuo seno lietuvių šeimoje vyravo nuostata, perteikta patarlėmis: *Velyg mirti negu vogti; Geriau yra bado pakentėti, negu vogimu Dievui nusidėti; Nors mėšlas vežiot, bile nevogt*.

Labai svarbu buvo, kad vaikai užaugtų laikydamiesi aštuntojo Dievo įsakymo „Nekalbėk netiesos“. Vis dėlto pasitaikydavo, kad ką nors nedoro iškrėtę, norėdami išvengti barimo ar bausmės, jie imdavo ir sumeluodavo. Įtarus, kad vaikas sako netiesą, suaugusieji sakydavo: *Meluoji – ausys kruta; Tavo akyse kobiniukai*.

Šeima galėjo išgyventi, prasimaitinti tik daug dirbdama, tad tėvai ypač daug dėmesio skyrė ir darbiniam vaikų auklėjimui. Kartu buvo ugdomas ir nepakantumas tinginiams. Apie juos buvo sakoma: *Gabi snaust, bet negabi aust; Jis nežino tik lovą ir stalą; Darbšti su šaukštu, bet ne tokia su pjautuvėliu*.

Anksčiau kaimai Lietuvoje buvo didelės žmonių bendruomenės, susijusios glaudžiais kaimynystės ryšiais, o bendruomeninis gyvenimas saistomas vienodų moralinių vertybių,

bendrų elgesio normų. Šeimos santykius su bendruomene reguliavo viešoji nuomonė, buvo labai svarbu, ką žmonės pasakys, tad auklėjant vaikus tėvai rėmėsi ja kaip priimto vaikų elgesio vertinimo etalonu. Vaikai šeimoje buvo mokomi gražiai, mandagiai elgtis, gerbti vyresniusius, nesikišti į suaugusiųjų pokalbį. Jei kuris vaikas ar paauglys pasielgėdavo nemandagiai, tuoj pat sulaukdavo pelnytos suaugusiųjų paniekos: *Nusivalyk pieną nuo lūpų; Paršeli, tavo dar kulnai trydaliuoti; Dar nežinai, kur ūsai dygsta; Ko čia šoki kaip sąšlava prieš šluotą!*

Ne mažiau dėmesio buvo skiriama ir estetiniam vaikų auklėjimui. Estetiškai vertinta visa elgsena: kalba, eisena, apranga, švara.

Taigi vaikų, jaunimo elgesys kaimo bendruomenės buvo labai atidžiai stebimas, į visus išsišokimus, netinkamą jų elgseną tuoj pat reaguojama. Paprastai netinkamai, nemandagiai besielgiančius vaikus, jaunuolius labiau drausmindavo ne tiek suaugusiųjų barimas, kiek pašėpimas, suniekinimas, ypač girdint kitiems. Labai dažnai, esant atitinkamoms situacijoms, dėl minties glaustumo buvo vartojamos patarlės ir priežodžiai, nevengta šiurkščios, vulgarios leksikos.

AR TIKRAI UŽ VIENĄ MUŠTĄ DEŠIMT NEMUŠTŲ DUODA? PAREMIJOS APIE FIZINES BAUSMES ŠIUOLAIKINIAME ELEKTRONINIAME DISKURSE

Dalia Zaikauskienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Senajoje tradicinėje kaimo bendruomenėje greta kitų verbalinių ir neverbalinių vaiko ugdymo metodų bei priemonių (draudimo, pamokymo, pajuokimo, skatinimo ir kt.) fizinės vaikų bausmės buvusios įprastas dalykas. Jos laikytos priimtina, kartais neišvengiama vaiko auklėjimo priemone. Tokios nuostatos atspindžių teikia ir tautosakinė medžiaga.

Turime nemažai tradicinių paremių, kuriose tiesiogiai ar metaforiškai užsimenama apie fizinės bausmės. Vienose kone įsakmiai raginama vaikus auklėti griežtai, kitose pabrėžiamas bausmės nežalingumas, tinkamai auginto žmogaus vertumas ir pranašumas. Atskirą teminę grupę sudaro tėvo ir ypač motinos taikomas auklėjimo priemonės nusakantys posakiai: juose dažniausiai tiek žodinės, tiek fizinės bausmės vertinamos kaip neskaudžios, neretai vedama meilės ir pelnytos bausmės paralelė. Esama paremių, kuriose pabrėžiama „žodžio“ ir „veiksmo“ priešprieša.

Neigiamas požiūris į vaikų fizinės bausmės, apskritai nepakantumas tiek fiziniam, tiek psichologiniam smurtui šeimoje – modernios šiuolaikinės visuomenės reiškinys, nulemtas ryškių socialinių, kultūrinių, psichologinių pokyčių. Vis dėlto tarp oficialiai diegiamos modernaus vaikų auklėjimo ideologijos, įstatymiškai įtvirtinamos vaikų ugdymo bei jų apsaugos politikos ir realios šiuolaikinės visuomenės savimonės matyti nemenkas atotrūkis.

Šiuolaikiniame elektroniniame diskurse diskutuojant apie fizinių bausmių žalą ir naudą (būtinumą), kartais pasitelkiamos ir senosios tradicinės lietuvių paremijos bei jų modifikacijos. Pranešime aptariamos paremijų apie fizines bausmes pavartojimo kontekstinės situacijos, tų situacijų nulemtos paremijų funkcijos, nagrinėjamos skirtingos, kartais priešingos, tos pačios paremijos pavartojimo intencijos, atkreipiamas dėmesys į tokiam kontekste paremijoms, o drauge apskritai tautosakai, priskiriamą autoritetą.

VAIKŲ GAŠDINIMAI TRADICINĖJE LIETUVIŲ KULTŪROJE

Vita Džekčioriuūtė

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Vaikų gašdinimai – savotiška grupė trumpųjų pasakymų, artimų tikėjimams, populiari pedagogikos priemonė XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės Lietuvos valstiečių šeimos. Nors šie trumpi tekstukai, formuojantys vaiko santykį su jį supančia aplinka ir kitais šeimos nariais, buvo visiems žinomi, iki šiol jie beveik nėra sulaukę lietuvių tyrėjų dėmesio.

Pradedant tirti vaikų gašdinimus, pirmiausia kyla klausimas, ar gašdinimus galima išskirti kaip atskirą tautosakos grupelę, ar jie galėtų būti tam tikras tikėjimų pogrupis. Tiek vieniems, tiek kitiems yra būdinga ta pati formulė „jeigu..., tai...“ ir tiek vieni, tiek kiti išreiškia bei formuoja mitinę pasaulėjautą. Kita vertus, dalis gašdinimų yra priskiriami ir nedidelei situacinių pasakymų grupei – tildymams, maldymams.

Kadangi vaikų gašdinimų yra labai įvairių, pranešime, remiantis keliais kriterijais, bus bandoma juos klasifikuoti. Gašdinimus galima suskirstyti pagal funkcijas (kokio vaiko elgesio jais siekiama), pagal subjektus, kuriais vaikai yra gašdinami (realiai egzistuojantys asmenys, gyvūnai, mitinės būtybės) ir pagal erdvę, kurioje tie subjektai pasirodo. Pastarasis skirstymas atsiranda, nes dalis gašdinimuose esančių mitinių subjektų yra linkę keliauti iš vienos erdvės į kitą ir tai yra susiję su vaiko psichofizine raida ir didėjančiomis fizinėmis judėjimo galimybėmis. Taip pat gašdinimai atskleidžia, kaip jais naudodamiesi suaugusieji formuoja vaikų pasaulėvaizdį ir socialinį elgesį.

FOLKLORINIS ŠEIMOS NARATYVAS DAINOSE: INTERPRETAVIMO GALIMYBĖS

Bronė Stundžienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Pranešime bus svarstoma, ar galima liaudies dainas laikyti rimtu šaltiniu lietuvių šeimos istorijai tirti. Keliamas klausimas, kokį istorinį šeimos naratyvą šiandien galime tikėtis atkurti iš poetinio dainų (iš dalies ir raudų) tekstyno, atsižvelgiant į jame eksponuojamą su šeima siejamų temų gausą ir įvairovę. Nors senajam dainų paveldui pats žodis *šeima* ir nebūdingas, tačiau kaip tik jos ypatingu sureikšminimu yra persmelktas

ne tik didžiulios klasikinių dainų turinys, bet neretai ir jo raiškos forma ir struktūra. Turima galvoje dainose įsitvirtinusi senas ištakas turinti, ritualais grįstos šeimos samprata, griežtai reglamentuojanti šeimos narių santykius, apibrėžianti normatyvines jų elgsenos nuostatas ir etiką. Esama pagrindo tam tikrą dainų klotą skaityti kaip apskritai ritualinės kultūros tekstą. Tai sudaro prielaidas išskirti, ko gero, tik iš dainų ir atkuriamą dainiškąją, iš ritualų paveldėta mitoritualine (poetine) kalba pasakojamą šeimos naratyvo versiją. Būtent jame šiandien dažnai įžvelgiami aukštą vertybinį statusą turėjusios lietuvių šeimos modelio kontūrai. Kartu dainose fiksuotas ir visai kitas, „nu-poetintas“ šeimos naratyvas, kuris labai tikroviškai, nelyginant daina nusimestų ritualinio tipo kultūrai būdingo pasaulėvaizdžio šydą, ima kalbėti apie šeimos kasdienybę, dažnai sunkią ir juodą.

NENUSTIKO BROLIUKUI ŽENYBOS: „VANDENS ŽENKLAI“ ŠEIMOS GYVENIME

Modesta Liugaitė-Černiauskienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Ankstesni bandymai palyginti lietuvių baladžių siužetus su baltarusių, ukrainiečių, net vengrų baladėmis parodė, kad mūsiški siužetai kur kas menkiau išvystyti, kartais lyg kokios atplaišos, kurios perdėm dažnai gravituoja į vandens topiką ir tematiką, būtent skendimo / skandinimo vaizdavimą. Tokiais atvejais kelią į šeimą ir šeimos kelią, koks jis vaizduojamas lietuvių baladėse, poetiškai nusakytume taip: tai kelias, kuris grimzta į vandenį. Tačiau tokiu perdėtu, ypatingu „vandens ženklų“ dominavimu siekiama išreikšti šeimos tikrovę, papasakoti „šeimos mitą“. Pranešimo išeities taškas – lietuvių baladė *Nenustiko broliukui ženybos*, turinti atitikmenų baltarusių ir ukrainiečių dainuojamojoje tautosakoje. Bandoma nusileisti į šio naratyvo mitopoetinį lygmenį, o tai padiktuoja savi-tą jo perskaitymą. Mitinė mintis pro daiktų tankmę skverbiasi prie giliųjų struktūrų, kur gimsta ambivalentiškos figūros, palaikančios priešybių sambūvį. Iš jusliškaai atpažįstamų natūralaus pasaulio figūrų kuriamas antrinis, „gilesnis“ kalbėjimas. Pasitelkiant ir religi-jotyros instrumentarijų, geriau suprantamos vandens simbolikos struktūros.

SUSAPNUOTOS BENDRYSTĖS IR ATITOLIMAI. RŪPINIMASIS MIRUSIAIS ARTIMIAISIAIS TRADICINIUOSE SAPNŲ PASAKOJIMUOSE

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Folkloriniuose sapnų naratyvuose išskirtinę ir bene gausiausią dalį sudaro pasako-jimai apie vienaip ar kitaip sapnuose regėtus mirusius šeimos artimuosius. Gyvųjų ir mirusiųjų šeimynykščių ryšiai sapnų pasakojimuose modeliuojami laikantis tradicinių

bendruomenės gyvenimo normų ir tvarkos: bylojama apie sapnuose kartu dirbamus darbus, mirusiųjų paakinimus, ką daryti ir ko šiuokštu nedaryti konkrečiais gyvenimo atvejais, ko tikėtis ir kuo tikėti. Tokiuose pasakojimuose itin ryškus išskirtinis gyvyjų rūpinimasis susapnuotais mirusiais. Ši daugialypė tradicinė laikysena įvardintina kaip bendruomenėje vyraujančių religinių patirčių bei nusistovėjusių papročių reprezentantas.

Sąmoningai atokiau paliekant šiuolaikiniuose oneiriniuose tyrimuose neretai įsi-vyraujančią mistiškąjį susitikimų su mirusiais artimaisiais sapnuose aspektą, pranešime siekiama atidžiau pasižiūrėti, kokius išgyvenimus bei veiklas paskatina tokio pobūdžio oneirinės patirtys, kaip bendruomeniniame ir asmeniniame lygmenyse įprasminamos tradicijos palaikomos laikysenos: nuoseklus „atsirišimas“ nuo mirusio artimo žmogaus, perėjimas į dramą, atminties procesams pavaldų, santykių, palaikomą malda ir įvairiomis bendruomeninėmis praktikomis, kapo lankymu, ramiais prisiminimais ir kt.

Tradicinių sapnų pasakojimų apibrėžtis pranešime pasirenkama kryptingai, siekiant tegu ir aptakiai apibrėžti analizuojamą medžiagą, kurią šiuo atveju sudaro vyresniųjų kartų kaimo žmonių pasakojimai.

ŠEIMOS DARNA XIX A. DAINOSE

Jurga Sadauskienė

LIEUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Pasaulėvaizdžio, mentaliteto, emocijų istorijos tyrimai yra vieni populiarenių įvairiuose gretutiniuose folkloristikai humanitariniuose moksluose. Nemažai svarstoma, diskutuojama apie praėjusių šimtmečių žemesniųjų socialinių sluoksnių mentalitetą, elgesio ir jausmų kultūros lygį. Kadangi stokojama apčiuopiamų duomenų, kurie pagrįstų praėjusių šimtmečių realijas, uždaras paprastų žmonių šeimos gyvenimo paveikslas dažnai piešiamas apgraibomis, kyla pagundų jį perdėti idealizuoti arba, priešingai, itin užtamsinti. Svarstant, kokia anuomet buvusi etika ir etiketas, pedagogika, kiek buvo įsisąmonintos emocinės dvasinės šeimos narių reikmės ir lūkesčiai, neretai lemiamais šeimos santykių formavimėsi laikomi ekonominiai svertai. Pranešime diskutuojama su kultūrologų, emocijų istorijos tyrėjų, socialogų nuomonėmis apie tai, kas lemia santykių kokybę šeimoje, kas stimuliuoja šeimos santykių raidą, kiek kultūringais ir emociškai brandžiais galima laikyti 17–19 a. valstiečius ir darbininkus. XIX a. lietuvių liaudies dainomis remiamasi kaip šaltiniu, geriausiai atspindinčiu 18–19 a. lietuvių emociinį sąmoningumą bei šeimos kultūrą. Peržvelgiant 19 a. liaudies dainų rinkinius, ieškoma atsakymų į klausimus: kiek aktuali šeimos tema šio laikotarpio liaudies dainų rinkiniuose, kiek tekstų akcentuoja lyrinio subjekto šeiminių tapatybę, kokios šeimos gyvenimo aktualijos dominuoja senojo klodo klasikinės poetikos dainose, kaip juose įvardinama, apibrėžiama šeimos santykių darnos idėja, kaip liaudies poetiniuose tekstuose nusakomos sąlygos, prielaidos darnai šeimoje rasti, būti.